

Skeveningen 1892: it keatsen op de earste grutte nasjonale en ynternasjonale sportmanifestaasje

De moderne organisaasje fan it keatsen krych yn de 2de helte fan de 19de ieu geandewei syn beslach. Modern yn dy sin, dat it keatsen net langer yn hannen fan kastleins wie. Te neamen binne de oprjochting fan de PC (1853), fan de earste keatsferienigingen (Tsjummearum 1879 en foaral ek Boalsert 1885) en uteraard fan it Keatsbûn (1897).

Ek al foar de oprjochting fan it bûn sochten keatsleafhawwers kontakt mei elkoar. Dat koe sawol yn Fryslân wêze as om utens. In foarbyld fan it earste foarmet Huzum, dat yn de jierren 1884 en 1885¹ oan de PC frege om yn eigen doarp, oan de Huzumerleane, in keatspartij te organisearjen (Huzum soe 'pas' yn 1907 sels in keatsferieniging krije). Folle fierder fan hûs socht de PC it yn 1896, doe't ûnder har auspysjes seis Fryske keatsers nei Brussel ta gongen te keatsen ('de' Belgen hienen yn 1888 al foar it earst op de PC west).² In bysûnder plak yn dit net folsleine rykje³ hat de keatspartij fan 1892 te Skeveningen, organisearre troch Boalsert.⁴

'Sporttentoonstelling'

It lêste kwart fan de 19de ieu foarmet de oergongsperiode fan âlde, tradisjonele fermaken as kegeljen, ringriden, hurddraven (mei hynders) en keatsen nei moderne, út Ingelân wei oernommen sporten as cricket, tennisjen en fuotbaljen. It wie yn sportyf opsicht in bysûndere tiid: de âlde folksfermaken krigen selskipen, geandewei, ek konkurrinsje fan de nije sporten.

Yn de simmer fan 1892 waard yn it doe al bekende baaiplak Skeveningen de 'Internationale Sport-, Visscherij- en Paardententoonstelling' hâlden.⁵ Oars as de namme suggerearret, gong it net allinnich om in útstalling, al hoe belangryk ek: der wienen de hiele simmer lang wedstriden, yn âlde fermaken en moderne sporten. Guon dêrfan hienen in ynternasjonaal karakter, bygelyks it skermjen, hurdfytsen en it tennisjen, mar ek it tradisjonele kolven en kegeljen stienen op it programma. De âlde en moderne sportwrâld presintearre him folút yn 1892. Yn tsjinstelling ta wat algemien tocht en skreaun wurdt, foarmje net de O.S. fan 1928 yn Amsterdam mei har 665.599 beteljende besikers⁶ de earste grutte (ynternasjonale) sporthapening yn Nederlân, mar komt dy bysûndere status ta oan de 'Internationale Sport-, Visscherij- en Paardententoonstelling' fan 1892 te Skeveningen.⁷ Dêr kamen fan 1 juny oant en mei 2 oktober, in perioade dy't, tûk betocht, it hiele (drokke) baaiseizoen omfieme, sa'n 600.000 besikers.⁸ Skeveningen wie yn 1892 folop nijs foar de media. Guon kranten skreaunen der hieltiten wer oer, sa ek de *Leeuwarder Courant* (sjoch www.archiefleeuwardercourant.nl). Mar dêrnei waard it al gau stil. Der is oer de ôfrûne goed 117 jier amper ûndersyk dien nei dy lange simmer fan 1892 yn Skeveningen.⁹ Ik hoopje dêr mei dit artikel feroaring yn te bringen, no meast oangeande it keatsen, letter, en op in oar plak, oer de sportútstalling yn it algemien.¹⁰

Goed besjoen foarmen de âlde fermaken en de moderne sporten twa ferskillende wrâlden. Wy soenen dy hiel yn it koart sa oanjaan kinne:¹¹

fermaken	sporten
1. (ieuwen)âld	1. (nagel)nij
2. tradisjoneel/behâldend	2. modern/fernijend
3. foaral beoefene troch it folk	3. foaral beoefene troch de hegerein
4. foaral spile op it plattelân	4. foaral spile yn de stêden
5. regionaal	5. nasjonaal en
6. earst noch (betreklik) grutskalich	6. earst noch lytskalich
7. 'profsport' (mei guon fermaken koe jild fertsjinne wurde, byg. it keatsen en it hurdriden)	7. amateursport

Dat âlde fermaken en moderne sporten dochs tagelyk presintearre waarden, hat der grif mei te krijen dat de organisatoaren, ûnder wa ek de yn Fryslân berne Pim Mulier, de rykdom en it belang fan de *nasjonale* sportwrâld yn har hiele hear en fear demonstrearje woenen. Dy nasjonale manifestaasje liet dêrneist oan de iene kant in fersmelling nei it *regionale* sjen, oan

de oare kant in ferbreiding nei it *ynternasjonale*. Dé manier om yn dy tiid jins skatten te toanen, wie it hâlden fan in tentoanstelling. Londen hie yn 1851 de foarstap set, mei de earste ynternasjonale wrâldtentoonstelling. It reinde dêrnei tentoanstellingen, ynternasjonaal, nasjonaal en regionaal/lokaal, gauris ek mei de opkommende sport as (diel-)ûnderwerp.

Ek keatsen

Foar de eigentlike útstalling waard in mânsk paviljoen boud, mei mear as 10.000 m² oan ûnderskate sealromten. Al hoe grut ek, dêryn wie neffens de bewarre bleaune beskriuwingen neat oer it keatsen te sjen.¹² Yn in let stadium waard dat lykwols noch as sportyf ûnderdiel oan de 'Tentoonstelling' taheakke. De Skeveningske organisaasje frege it bestjoer fan keatsferieniging Boalsert om in keatspartij op tou te setten.

'Door den directeur der Naamlouze Vennootschap van de Sport-tentoonstelling te Scheveningen is eene uitnoodiging gedaan, om opgaaf van eene begroting voor eene Kaatspartij te Scheveningen, een der bestuursleden is daarom naar Z[ij]ne Ed[ele] toegegaan en heeft een en ander besproken; indien deze partij doorgaat, dan heeft onze vereeniging alweder eene eer behaald, boven hare zustervereeniging in Franeker.'¹³

Boalsert naam dat fersyk yn de 'Algemeene Vergadering' fan 4 augustus 1892 oan.¹⁴ De noch jonge ferieniging hie al wat ûnderfining mei it organisearjen

fan in wedstriid om utens. Se wie ferantwurdlik foar de keatspartij op 13 septimber 1891 te Paterswolde, neffens de Ljouwerter krante in tige slagge ûndernimmern.¹⁵ It sitaat hjirboppe makket dúdlik dat sawol by it oannimmen fan Paterswolde as Skeveningen de konkurrinsje mei de PC in rol spile. Der wienen oan de ein fan de 19de ieu twa grutte keatspartijen: de iene yn Frjentsjer, de oare yn Boalsert. De striid tusken beiden utere him ûnder mear yn de hichte fan de jildprizen: sawol de PC as Boalsert stelde flinke bedraggen beskikber.¹⁶ De keatsers, faak gewoane jonges, woenen dy fansels mar al te graach opstrike.¹⁷

It is net dúdlik wêrom't Boalsert sa let frege is. Op himsels wie it keatsen in ieuwenâld en dêrmei tagelyk ek respektabel fermaak, mar yn 1892, as wy Fryslân eefkes bûten beskôging litte, al langer yn hast hiele Nederlân útstoarn. Likegoed waard der doedestiids yn in oantal plakken en streken krekt ek yn Súd-Hollân noch keatst. Wol gong it eins altiten om lokaal fermaak en in oerkoepeljende organisaasje ûntbriek.¹⁸ Sterk stie it keatsen dêr dus net, mar der dienen al twa Súd-Hollânske partoeren yn Skeveningen mei. Is der út dy rûnten wei frege om it keatsen yn it programma op te nimmen? Of gong it inisjatyf fan de Skeveningske organisaasje sels út? En soe Pim Mulier noch in rol spile hawwe? Al hoe jong oft er yn 1892 ek noch wie (hy waard berne yn 1865), Mulier hie doe al in grutte namme yn de sportwrâld en liet him graach jilde.¹⁹

Der is lykwols noch in oare mooglikheid, nammentlik dat trijefâldich PC-winner (1873, 1875, 1876) en PC-bestjoerslid/-foarsitter (1882-1929) Rients Koopmans de organisaasje op it keatsen wiisd hat. Koopmans wie net allinnich in baas keatser, hy koe dêrneist knap biljerte, goed genôch om syn kinnen ek op grutte wedstriden sjen te litten. Sa wied er ien fan de meidoggers oan it ynternasjonale biljertoernoai fan ein juny 1892 yn ... Skeveningen. Hy waard dêr út in totaal fan 16 spilers earfol fjirde.²⁰ It is eins ûntinkber dat ien mei dy sportive achtergrûn net oer it keatsen praat hat yn de dagen dat er yn Skeveningen tahâlde.

Koopmans as (lette) boarne foar it keatsen soe goed ferklearje kinne wêrom't der op de útstalling, dy't op 1 juny iepene waard, neat fan it spul te sjen wie. Der hie in protte nijsgjirrich materiaal ynbrocht wurde kinnen, sa't de ynstjoering fan de PC op de 'wereldtentoonstelling' fan 1897 oer it keatsen yn Brussel oantoande. De PC wûn dêr de earste priis, mei har ynstjoering fan ûnder mear âlde sulveren ballen (wêrûnder de ferneamde Ouwe Gryp fan 1794), de eigen, doe noch jonge Keningsbal fan 1883, medailles, in tillegraaf, ballen, foto's, PC-listen, boekjes en brosjueres.²¹ As myn hypoteze útkomt, is it fansels wol opfallend dat de PC net sels it keatsen yn Skeveningen organisearre hat. Hie de kommisje de hannen fol oan de eigen wedstriid fan 3 augustus 1892 en mei sa'n koarte termyn fan tarieden - stel de (drokke) moanne july - dêrom gjin moed om ek noch foar Skeveningen yn it spier te moatten?

De keatspartij sels en omballingen

De jierlikse grutte Boalsserter keatspartij fan 1892 waard op freed 26 augustus hâlden. Dat wie blykber in moaie gelegenheid om de keatsers foar Skeveningen út te sykjen, sa't in artikel yn de *Bolswardsche Courant* fan 1 septimber sjen lit. Ik basearje my foar de kommende alinea's fierhinne op dat stik.

'Toen in de Kermis den 26 Aug. alhier een wedstrijd werd gehouden, hadden zich p.m. 40 personen aangemeld om te Scheveningen mede te kaatsen, waaruit de volgende 12 personen zijn uitgenodigd tot deelname'.

Dan neamt de krante dizze 12 spilers, meast betúfte knapen: Johannes Anema (Skingen), Johannes Bierma (Sint Jabik), L. Boersma (Arum), Hemke Elzinga (Holwert), Lammert Skeltes Hilarides (Penjum), Pieter B. Yetsenga (Arum), Eeltsje A. Kooistra (Wytmarsum), Jan A. Osinga (Sint Jabik), Jan Reitsma (Penjum), Renze H. Schipper (Sint Jabik), Cornelis B. van der Weg (Tsjummearum) en Sijbren S. Westra (Arum).

In nijsgjirrich detail is dat Lammert Skeltes Hilarides en Pieter Baukes Yetsenga dy freeds net op de list fan 13 partoer yn Boalsert stienen.²³ Dochs gongen sy dus mei nei Skeveningen. Spile dêr har (grut-)boerestatus yn mei? De list waard fierder noch oanfold mei twa Súd-Hollânske partoeren, it iene út Berkenwoude, it oare út Stolwijk, twa plakjes eastlik fan Rotterdam.²⁴

Boppesteande foto op de PC fan woansdei 28 july 1897 lit noch mar in part sjen fan de PC-ynstjoering foar de 'wereldtentoonstelling' fan 1897. Foto: Meijer & Co. Argyf PC.

De keatsers hoegden de reis net sels te beteljen:

'Een bepaald bedrag voor reis- en verblijfkosten wordt desverkiezende aan de kaatsers vergoed, terwijl zij een som van f 3,- als waarborgsom moeten storten, die evenwel bij aanwezigheid op het terrein van den wedstrijd wordt terug gegeven.'

Op grûn fan dat sitaat út it notuleboek fan Boalsert meie wy oannimme dat de organisaasje yn Skeveningen foar de kosten stie.

Der wie úteinlings foar seis keatsers (folle) mear te heljen: 'Drie prijzen ieder ter waarde van f 40,- en drie premieën ieder ter waarde van f 15,- in voorwerpen door de Directie der Sporttentoonstelling aangekocht'.

It bestjoer fan Boalsert en de 12 keatsers setten de sneontemoarns fóár de wedstriid mienskiplik út Boalsert wei ôf nei Skeveningen.²⁵ It gong om in lange reis, al koe dy fierhinne mei it spoar ôflein wurde. De mannen sille de moandeis dêrop de weromreis oangongen wêze.²⁶ It wie, ien mei oar, uteraard gâns in ûndernimmen, hielendal yn dy tiid.

Keatserswaar, in 'fraai terrein', mar gjin boppeslach

De omstannichheden dêr't in dei letter ûnder keatst waard, wienen goed:

'Het weer liet niets te wenschen over en was juist voor het kaatsen geschikt: geen regen, geen wind en geen zon. Ook het terrein was fraai;

het was een uitgestrekt en vlak grasveld, zonder greppels of kuilen. Op mooier terrein werd misschien zelden gekeatst.'

Likegoed waard de keatserij om mear as ien reden gjin súkses. By sa'n lange ôfstân ûntbriek publyk út Fryslân fansels.²⁷ Der kaam ek fierder mar in hantsjefolk op de partij ôf. De ûnbekendens fan it keatsen yn Skeveningen (en wide omkriten) sil dêr fêst yn meispile hawwe. Ek de foar in bûtensteander ûnbegryplik lykjende spulregels moatte in beswier west hawwe. Dat der sa'n bytsje minsken wienen, lei him beslist net oan de dei sels: mar leafst 6.916 persoanen besochten dy sneins de tentoanstelling, 'het grootste tot dusver verkregen getal'.²⁸ By myn witten wienen der dy deis gjin oare wedstriden. Der liket trouwens net folle reklame foar de wedstriid makke te wêzen: oars as foar guon oare ûnderdielen, haw ik teminsten gjin advertinsjes fine kinnen.

De dei moat ek ferfeelsome lang west hawwe. De list telde dus seis partoer en dêrmei fiif partijen, dy't achterinoar spile waarden. Tuskentoch, nei ôfrin fan de earste omloop, mochten de Súd-Hollanners har spul, 'dat uit aardigheid ging', ek noch demonstrearje. Ien en oar moat dus oeren en oeren koste hawwe. Under sokke omstannichheden koe it keatsen frjemden ienfâldichwei net oansprekke. En foar wa't der noch al wie: neist de ûnderskate útstallingsromten sille de horekagelegenheden, mei moaie binnentún by it tentoanstellingsgebou, sûnder mis lokke hawwe.

In oar, sportyf probleem foarme it ferskil yn spulwize tusken de Fryske en de Súd-Hollânske spilers. De lêsten hienen dêrby de handikap dat der op de Fryske manier keatst waard.²⁹ Dat joech foar har foaral by it opslaan swierrichheden: se wienen wend om de bal fia in tamis, in skean steande seef op trije poatsjes, yn it spul te bringen. It resultaat wienen driuwerkes en dy koenen dus maklik weromslein wurde. Dat lêste draaide it yn it Súd-Hollânske spul oars ek om. Fierder soarge de lytse, hurde bal foar problemen: hy die de Súd-Hollanners sear oan de hannen. Ek de opslachôfstân hienen se muoite mei: 'De opslag werd bijna tot de helft verkleind en toch sloegen de Stolwijkers nog telkens te kort.' It wie gjin wûnder dat op sa'n wize

de Friezen de Súd-Hollanners maklik oer koenen. De bysûndere partij waard nei in finale fan 5-5 en 6-2 úteinlings wûn troch Johannes Bierma (Sint Jabik), Jan Reitsma (Penjum) en Eeltsje Kooistra (Wytmarsum). De premy wie foar Pieter Yetsenga (Arum), Cornelis van der Weg (Tsjummearum) en Sijbren Westra (Arum).³⁰ Dat wienen foar in part deselde winners as 16 dagen earder yn Boalsert en boppedat net oars ferdield oer priis en premy. Yn Boalsert wie nammentlik de priis wûn troch Jan Osinga (kening; Sint Jabik), Johannes Bierma (Sint Jabik) en Hemke Elzinga (Holwert) en de premy troch Cornelis van der Weg (Tsjummearum), Tj. B. van der Weg (Furdgum) en Sijbren Westra (Arum).

De fersulvere messen en foarken fan Jan Reitsma. Yn ien fan de messen stiet gravearre 'Kaatspartij Scheveningen 11 Sept 1892.', yn in foarke: '1ste prijs J. Reitsma'. It spul is goed bewarre bleaun. Foto: John van Geffen. Kolleksje Keatsmuseum.

De prizen

It totale bedrach oan prizen, de 1ste mei in wearde fan f 120,- en de 2de fan f 45,-, wie heech. It grutte ferskil dêrtusken wie oant de ein fan de 19de ieu ta hiel gewoan.³¹ It is al de fraach oft alle keatsers wol sa wiis west hawwe mei de prizen sels: de earstepriiswinners krigen elk seis fersulvere messen en seis fersulvere foarken, de premywinners in rookstel, op in fersulvere foet, beide tradisjonele prizen. Dy sille grif de neamde bedraggen koste hawwe, mar de keatsers sille se like wis net foar dy priis kwynt kinnen hawwe. Soks ferklearret miskien ek dat fan no krekt in breakeatser as Jan Reitsma de 1ste priis bewarre bleaun is: hy hat dy net (goed) ferkeapje kinnen. Dat is foar keatsleafhawwers in tafallerke, want hy foarmet hjoeddedei ien fan de skatten fan it Keatsmuseum.³² En it is ek moai dat der boppedat noch in rookstel bekend is. Dy is no yn it besit fan famylje fan premywinner Sijbren Westra (in jongere broer fan Willem Westra, de earste bûnsfoarsitter).³³

Diploma's en medailles

It is eins hiel bysûnder dat der noch wat oerbleaun is fan de keatspartij yn Skeveningen. Op grûn fan ûnder mear in koart stikje yn de Ljouwerter krante fan 9 novimber 1892 wie it my bekend dat de seis winners en de bestjoersleden fan Boalsert allegearre 'een herinnerings-diploma' krigen hienen. Boppedat waarden de lêsten elk ek noch betocht mei in 'bronzes medaille'.³⁴ Neifraach ferline jier by it hjoeddeiske bestjoer fan Boalsert oft der noch wat bewarre wie fan medailles

It diploma - in litografy - fan Johannes Bierma. It is in mânsk gebiel: bûten de list hast 70 by goed 50 sintimeter. Foto: John van Geffen. Kolleksje Keatsmuseum.

en diploma's, hie ta myn spyt neat opsmiten.

No wist ik earder al dat der doch noch in 'herinnerings-diploma' wêze moast. It stik hong yn de gong fan Johannes Bierma fan Lelystêd, pakesizzer fan nammejouwer en priiswinner Johannes Bierma.³⁵ Dat by it keatsen útdielde diploma, in hiel bysûnder en dêrtroch kostber dokumint, hat de famylje Bierma

ferline jier yn brûkliken oan it Keatsmuseum ôfstien.

It diploma, dat oars yn grutte oantallen printe wêze moat³⁶, is makke troch Otto Eerelman, ek al yn syn tiid in bekend keunstner. Dêr stiet ûnder mear op te lêzen:

'Eerste Prijs toegekend aan Joh^s D. Bierma te St Jacoba-Parochie.- ter Gelegenheid van de Kaatswedstrijd.- Scheveningen, 30 September

1892.³⁷ De RegelingsCommissie Voorzitter [net ynfold] Het Uitvoerend Comité van der Oudermeulen Voorzitter P. van Marle Secretaris Gedelegeerd Commissaris [net ynfold]'.³⁸

Beskermfrou fan de tentoanstelling wie 'H.M. de Koningin Regentes', Emma mei oare wurden (yn 1898 opfolge troch Wilhelmina, dy't doe 18 waard). De liuwen middenûnderoan en de spreuk 'Je Maintiendrai' binne ferwizingen nei de Nederlânske ienheidssteat, se foarmje dus *nasjonale* symboalen. It nasjonale karakter waard nochris ûnderstreke troch in grutte ynstjoering fan it Keningshûs, dy't yn in aparte romte ûnderbrocht wie. It hie ek de bedoeling west dat Keningin-Regentes Emma de útstalling iepenje soe, mar dy koe fanwegen in bûtenlânske reis de earste juny net. Omdat dy datum in pear dagen foar it drokke pinksterwykein en it begjin fan it baaiseizoen foel, woe de organisaasje de iepening net fersetse.

Nijsgjirrich yn sporthistoarysk opsicht binne de symboalen op it diploma, dy't nei âlde fermaken en moderne sporten ferwize. Fan links nei rjochts binne yn alle gefal útbylde: *de jacht* (mei weitas, jachthoarn, jachttrofee en gewear), *it hynsteriden* (mei in seal), *it belslydjeien* (mei in belslide), *cricket* (mei bat en ballen), *it tennisjen* (mei racket en ballen), *it kegeljen* (mei kegel), *de wintersport* (mei ski's en redens), *de fytsport* (mei fyts) en *it roeien* (mei roeriem; neist de fisktonne). It gehiel is omjûn troch in gerdyn fan fisknetten, dat iependien wurdt troch in Skeveningsk

fiskersfamke, liket my ta. Sa lit it diploma yn it lyts en ta keunst bestjurre sjen wat him yn it grut en yn de werklikheid dy fjouwer moannen ôfspile hat. Foar wa't yn sport - âld en nij, regionaal en (ynter)nasjonaal - ynteressearre wie, én in pear bûssinten en wat frije tiid hie, moat it in fantastyske simmer west ha. En dat op in moai plak en yn in oantreklik fermidden.

Yn deselde snuorje dat ik kontakt krych mei de Bierma's, socht ik op it ynternet om ynformaasje oer de keatsery yn Skeveningen. Dat smiet, bûten gâns krantestikken en -stikjes, heechstwierskynlik ek noch in eksimplaar fan de grutte, brúnzen medaille op. De achterkant lit, om it Haachske wapenskyld mei de earrebarre hinne, wer symboalen sjen fan tradisjonele

In eksimplaar fan de brúnzen medaille dy't de bestjoersleden fan Boalsert en de priiswinners fan it keatsen krigen hawwe sille. De royale medaille is fjif sintimeter yn trochsneed. Foto: John van Geffen. Kolleksje Pieter Breuker.

fermaken as de jacht en fiskerij (mei hazze, hart en fisken) én ferwizingen nei moderne sporten as cricket, tennisjen, fytsen, skermjen en hynstesport. Krekt lykas in noch net ynfold diploma, stiet sa'n medaille foar de hiele tentoanstelling.³⁹ De foarkant befettet in boarstbyld fan (takomstich) Keninginne Wilhelmina.

Beslút

It is fansels moai dat it keatsen fertsjinwurdige wie op de grutte, ynternasjonale sporttentoanstelling en sportmanifestaasje fan 1892 yn Skeveningen. It hie noch moaier west as it dêr better ta syn rjocht kommen wie. Mar as men reëel is, koe dat hielendal net. It keatsen, ienris ek it fermaak fan geastlikheid, adel en hegerein, wie, om mei Johannes le Francq van Berkhey te praten, noch foar 1700 ferfallen ta in 'boerenspel'. Dy sosjale daling fûn syn wjerslach yn in geografyske krimp. Fryslân net meirekkene wie it keatsen oan de ein fan de 19de ieu, op inkelde plakken nei, útstoarn.⁴⁰ It spul moat, keatsers en bestjoer fan Boalsert eefkes net meirekkene, hast net ien fan dy 6.916 besikers wat sein hawwe.

De hiele gong fan saken yn Skeveningen wiist der ek op dat it keatsen dêr as in marzjinaal spultsje opfette waard: it lette taheakjen oan it programma (en dan ek noch allinnich as sportyf ûnderdiel), de lytse publike belangstelling foar de partij sels en it ûntbrekken fan ferwizingen op diploma en medaille nei it keatsen. Fierder kin fêststeld wurde dat Skeveningen net bydroegen hat ta in algemiene oplibbing fan

it spul. Fansels, der soe folle faker om utens keatst wurde, mar selden mear yn in nasjonale kontekst.⁴¹ It gong dêrby hast altiten om Fryske inisjativen, fan it yn 1897 oprjochte Keatsbûn of fan Friezen om utens. Skeveningen 1892 kaam 'gewoan' te let, fierstente let sels.

Pieter Breuker

Boarnen

Anonym ['Een Andijker kaatser']. 'De Andijker kaat-sers'. Yn: *Franeker Courant*, 16 augustus 1888, s. 2.

Anonym. *Exposition Internationale et Rétrospective du jeu de balle organisée [...] par le cercle L'Avenir A l'occasion de son X^e anniversaire 1887-1897*. S.p. [Brussel], s.j. [1897].

Arnoldussen, Paul. *Amsterdam 1928. De Spelen in Nederland*. Amsterdam, 2008².

Bolswardsche Courant (inkelde artikels).

Breuker, Pieter. "Boerenkaatsen" in Zuid-Holland: een verdwenen cultuurgood'. Yn: Deselde. *Oan de hang. In samling skôgingen, artikels en lêzingen oer keatsen, keatshistoarje, keunst en kultuer*. Dronryp, 1998, s. 66-82.

Breuker, Pieter. 'De PC en de Belgen: in súksesfol partoer'. Yn: Pieter Breuker en Jan Pieter Janzen (einered.). *De fiifde woansdei; 150 jier PC (1853-2003)*. Franeker, 2003, s. 104-113.

Breuker, Pieter. 'De prizen: striid om jild en eare'. Yn: Pieter Breuker en Jan Pieter Janzen. *De fiifde woansdei; 150 jier PC (1853-2003)*. Franeker, 2003, s. 148-158.

Breuker, Pieter. 'Keatsen, keunst en 'De Belgen''. Yn: *De Moanne*, jrg. 3 (2004), nû. 9, s. 19-23.

Breuker, Pieter. "Sport" in het Nederlands. Introductie en acceptatie van woord en activiteit in Nederland (1840-1900)'. Yn: *Sportimonium; Verderzetting Nieuwsbrief van de Vlaamse Volkssportcentrale*, jrg. 28 (2008), nû. 3-4, s. 67-79.

Breuker, Pieter. 'Kaatser, kasteleins en bestuurders.

Materialisme en idealisme (1750-1923)'. Yn: Goffe Jensma en Pieter Breuker (red.). *Friese sport. Tussen traditie en professionalisme*.

S.p. [De Gerdyk], 2009, s. 107-150.

Feith, Jan. *Het boek der sporten*. Amsterdam, s.j. [1900].

Guttman, Allen. *From Ritual to Record. The Nature of Modern Sports*. New York, 1978.

Jensma, Goffe en Pieter Breuker (red.). *Friese sport. Tussen traditie en professionalisme*.

S.p. [De Gerdyk], 2009.

Jong, Anne de. 'West-Fries kaatsen in 2005'. Yn: *De Keatsfreon* 16 (2006), s. 44-47.

Jonker, Remko. Brief fan – d.d. 19 july 2000 oan Pieter Breuker.

Leeuwarder Courant, ûnderskate artikels (te finen fia www.archiefleeuwardercourant.nl).

Mulier, W[ille]m. 'Onze Friesche Kaatsers te Brussel'. Yn: *Eigen Haard. Geïllustreerd Volkstijdschrift*, jrg. 1896, nû. 33 (15 augustus), s. 516-519.

Notuleboek keatsferieniging Boalsert (in stikmannich ferslaggen).

Notuleboek PC (in stikmannich ferslaggen).

PC-argyf.

Ven, Dirk Jan van der. *Neerlands Volksleven*. Amsterdam, s.j.².

<http://www.koninklijkhuis.nl/content.jsp?objectid=23479>

Zandbergen, Gijs. *Pim Mulier, ijdell maar weergaloos*. Amsterdam, 1996.

Noaten

1 Yn 1886 wie der ek noch in partij, mar oars as yn de beide jierren dêrfoar, seit de advertinsje foar de wedstriid likemin as de redaksjonele oankundiging en it ferslach yn de *Leeuwarder Courant* (3 septimber 1886, s. 5 resp. 6 septimber 1886, s. 1 resp. 7 septimber 1886, s. 2) wat oer in eventuele rol fan de PC. Dêrmei komme de notulen fan de PC oerien: dy neame wol 1884 en 1885, net 1886. Koe Huzum it nei twa jier sels wol berêde?

2 Sjoch foar in beskriuwing fan de Friezen yn Brussel: W[ille]m Mulier. 'Onze Friesche Kaatsers te Brussel'. Yn: *Eigen Haard. Geïllustreerd Volkstijdschrift*, jrg. 1896, nû. 33 (15 augustus), s. 516-519. Sjoch ek: Pieter Breuker. 'Keatsen, keunst en 'De Belgen''. Yn: *De Moanne*, jrg. 3 (2004), nû. 9, s. 19-23.

3 It soe de muoite wurdich wêze om nochris yngeand te skriuwen oer de keatsorganisaasje foar 1897. Fansels, der is al in hiel protte bekend oer belangrike ûnderwerpen as it kastleinskeatsen, de (oprjochting fan de) PC en de skiednis fan de keatsferieningen dy't foar 1897 stichte binne, mar in gearhingjende stúdzje ûntbrekt. Dêryn soe ek romte wêze moatte foar de bredere sportive en maatskiplike kontekst.

4 Boalsert hat wat keatskontakten om utens oangiet, noch altiten in namme heech te hâlden. De ferieniging organisearret al jierrenlang mienskiplike partijen mei de keatsers yn it Noard-Hollânske Onderdijk/Wervershoof: 'Daarbij wordt er 's morgens Fries en 's middags West-Fries gekeatst.' Sjoch: Anne de Jong. 'West-Fries kaatsen in 2005'. Yn: *De Keatsfreon* 16 (2006), s. 45. De PC hie as earste kontakten mei de Noard-Hollânske keatsers krigen, al yn 1888 (sjoch noat 29). Woe Boalsert ek yn dit stik fan saken net ûnderdwaan foar de PC?

5 It is yn ús eagen opfallend dat it fiskjen (as berop) ûnderdiel fan de útstalling wie. Dat sil grif te krijen hawwe mei de lokaasje (it fiskersplak Skeveningen) en mei de kommersjele belangen dy't de ynstjoerders fan de eksposysje hienen.

6 Sjoch: Paul Arnoldussen. *Amsterdam 1928. De Spelen in Nederland*. Amsterdam, 2008², s. 175.

7 Seis jier letter soe de hiele nasjonale sportwrâld him noch in kear sjen litte, mar de manifestaasje

duorre doe mar ien dei. As ûnderdiel fan de yn-huldigingsfeesten fan Keningin Wilhelmina presintearren har op 22 septimber 1898 op Clingendael by Den Haach in lyts 500 sportferieningen en sportbûnen yn in lange optocht. It gong ek dêr wer om in kombinaasje fan âlde fermaken en moderne sporten. Ek it Keatsbûn wie fertsjinwurdige 'met zijne verenigingen als: Jan Bogtstra en de Eendracht te Franeker, Bolsward te Bolsward en Jan Zeinstra te Herbayum'. Sjoch: <http://www.koninklijkhuis.nl/content.jsp?objectid=23479> In as folslein bedoeld oersjoch yn boekfoarm fan âlde fermaken en nije sporten ferskynde yn twa jier letter: Jan Feith. *Het boek der sporten*. Amsterdam, s.j. [1900].

8 Fabrikanten hienen in grut kommersjeel belang by de tentoanstelling. Se lieten dêr har nijste produkten sjen, bygelyks fytsen of redens. En fierder hie uteraard ek Skeveningen sels foardiel by alle belangstelling.

9 In ferklearing dêrfoar soe wêze kinne dat it ûndersyk nei boarnemateriaal frijwat lestich is en tiid fret: it giet, neist in inkelde, min te achterheljen katalogus-, boek- of tydskriftepublikaasje foaral om hast altiten lytse, lang net allegearre digitaal beskikbere krantestikjes, brieven en oare egodokuminten.

10 Ik sil foar de algemiene ynformaasje oer de 'Sporttentoonstelling' net hieltiten nei myn boarnen ferwize: dat soe in lange, lange rige fan krante-artikels opsmite, foaral út de *Leeuwarder Courant* en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Yn myn artikel oer de hiele 'Sporttentoonstelling' sil ik uteraard wol mei in folsleine boarne-ferantwurdiging komme.

11 Sjoch foar fierdere ynformaasje: Goffe Jensma en Pieter Breuker (red.). *Friese sport. Tussen traditie en professionalisme*. S.p. [De Gerdyk], 2009; Pieter Breuker. "Sport" in het Nederlands. Introductie en acceptatie van woord en activiteit in Nederland (1840-1900)'. Yn: *Sportimonium; Verderzetting Nieuwsbrief van de Vlaamse Volkssportcentrale*, jrg. 28 (2008), nû. 3-4, s. 67-79. Sjoch foar algemiene ferskillen tusken âlde fermaken en moderne sporten: Allen Guttman. *From Ritual to Record. The Nature of Modern Sports*. New York, 1978, s. 15-55.

12 Der moat ferskil makke wurde tusken dat part fan

de útstalling dat yndustriële produkten sjen liet en in oar diel dat in byld joech fan de histoaryske kant fan de tentoanstellingsûnderdielen, de sa-neamde 'retrospectieve'.

13 'Zevende jaarverslag over den toestand van de Kaatsvereniging "Bolsward"', gedaan in de Algemeene vergadering op Donderdag 4 Augustus 1892'. Yn: notuleboek k.f. Boalsert. Mei tank oan Lammert Leeuwen foar it beskikber stellen fan de gegevens út it notuleboek.

14 Ferslach fan de 'Algemeene Vergadering op Donderdag 4 Augustus'. Yn: notuleboek k.f. Boalsert.

15 Boalsert organisearre dy wedstriid op fersyk fan hoteleigner Kraak te Paterswolde. Der gongen 24 fan de bêste Fryske keatsers nei Paterswolde. De partij hie neffens it ferslach yn de Ljouwerter krante in propagandistysk doel: 'De Friezen hadden het vaak druk om aan de vele belangstellende dames en heeren verklaring van het kaatspel te geven, en zij deden dit gaarne ook, omdat men buiten Friesland meer en meer het Friesche kaatsen wil trachten in te voeren.' De (knappe) priis, fan f 75 en trije sulveren medailles, waard wûn troch Jan Reitsma, Renze Schippers en Pieter Yetsenga. Sjoch fierder: 'De 1^e kaatspartij te Paterswolde'. Yn: *Leeuwarder Courant*, 16 septimber 1891, s. 5.

16 Ik jou as taljochting ien foarbyld fan de (hege) jildprizen. Yn 1889 bestie de 1ste priis by de PC út 9 gouden Willems, wylst Boalsert f 90 beskikber stelde. Dat kaam del op trije oant fjouwer wiken (arbeiders-)lean. Sjoch: *Leeuwarder Courant*, 26 july 1889, s. 6 resp. 20 augustus 1889, s. 6.

17 Sjoch foar it belang fan it jild yn de keatserij: Pieter Breuker. 'Kaatser, kasteleins en bestuurders. Materialisme en idealisme (1750-1923)'. Yn: Goffe Jensma en Pieter Breuker (red.). *Friese sport. Tussen traditie en professionalisme*. S.p. [De Gerdyk], 2009, s. 107-150.

18 Sjoch foar it eardere (folks-)keatsen yn Súd-Hollân: Pieter Breuker. "Boerenkaatsen" in Zuid-Holland: een verdwenen cultuurgood'. Yn: Deselde. *Oan de hang. In samling skôgingen, artikels en lêzingen oer keatsen, keatshistoarje, keunst en kultuer*. Dronryp, 1998, s. 66-82.

19 Sjoch: Gijs Zandbergen. *Pim Mulier, ijdell maar weergaloos*. Amsterdam, 1996.

20 *Leeuwarder Courant*, 30 juny 1892, s. 2.

- 21 Sjoch (it tige seldsume): *Exposition Internationale et Rétrospective du jeu de balle organisée [...] par le cercle L'Avenir A l'occasion de son X^e anniversaire 1887-1897*. S.p. [Brussel], s.j. [1897], 'Catalogue', s. III-V. Sjoch ek: Pieter Breuker. 'De PC en de Belgen: in súksesfol partoer'. Yn: Pieter Breuker en Jan Pieter Janzen (einred.). *De fiifde woansdei; 150 jier PC (1853-2003)*. Franeker, 2003, s. 107.
- 22 Wa't goed thús is yn de PC-histoarje, sil dy datum nij dwaan. De PC-falt omers 'altiten' op *de fiifde woansdei nei 30 juny* en dêrmei op syn gaust op 29 july en op syn lêst op 4 augustus. Ik gean earstdeis apart yn op ôfwikende PC-datums.
- 23 Se komme net foar op de list fan 13 partoer sa't dy yn de *Leeuwarder Courant* fan 29 augustus 1892, s. 5, te finen is.
- 24 In list mei seis partoeren wie, bûten in steand nûmer yn de twadde omloop (de winner fan fiif en seis), ek yn in oar opsicht net optimaal: it partoer dat stean bleau, siet fuort al yn de finale. Dat wie nûmer seis, dat ek nochris de prijs meinaam.
- 25 *Bolswardsche Courant*, 1 septimber 1892, s. 2.
- 26 Dat betsjutte foar in arbeider dus twa dagen gjin ynkomsten, hielendal as er net yn de prizen foel.
- 27 De *Bolswardsche Courant* fan 1 septimber 1892 hie noch optimistysk steld: 'Of er dien dag oek belangstellenden uit onze provincie zullen tegenwoordig zijn? Zeer waarschijnlijk wel. In alle geval kunnen de kaatsers en het Bestuur onzer Vereeniging overtuigd zijn, dat alle Friesche kaatsers en de belangstellende leden der Kaatsvereeningen in gedachten bij hen zullen zijn.'
- 28 *Leeuwarder Courant*, 14 septimber 1892, s. 2.
- 29 Der wie yn sekere sin in presedint. Oan de PC-wedstriid fan 1888 dienen twa Noard-Hollânske partoeren mei. Omdat op de PC (fansels) op de Fryske wize keatst waard, hienen de Andyksters gjin skyn fan kâns. Sy wienen, krekt as de Súd-Hollanners, wend oan hege en moaie opslachballen (al brûkten se dêrby gjin tamis). De opslach wie ek har fier genôch. Fierder koenen se mei de prippers fan de Friezen net folle wurde en se beskôgen dy as ûnsportyf. Sjoch foar in tige nijs-gjirrich ferslach fan de Andykster ûnderfiningen yn Fryslân: Een Andijker kaatser. 'De Andijker kaatsers'. Yn: *Franeker Courant*, 16 augustus 1888, s. 2.
- 30 Myn kennis berêst op in krante-artikel yn it argyf fan it Keatsmuseum. Dêr is, troch Doeke Zijlstra, mei de hân by skreaun: '22-9-1892', sûnder de boarne te neamen. Ik ha dy oant no ta net fine kinnen, mar sykje fierder.
- 31 Pieter Breuker. 'De prizen: striid om jild en eare'. Yn: Pieter Breuker en Jan Pieter Janzen. *De fiifde woansdei; 150 jier PC (1853-2003)*. Franeker, 2003, s. 150.
- 32 De priis is troch Annie Roorda-Reitsma, in bepessizzer fan 'âlde' Jan Reitsma en in dochter fan dy syn soan 'jonge' Jan Reitsma, oan it Keatsmuseum skonken.
- 33 Freonlike meidieling fan Remko Jonker, in pakesizzer fan Sijbren Westra, yn in brief fan 19 july 2000 oan my.
- 34 'Het bestuur der Kaatsvereening "Bolsward" heeft van het uitvoerend comité der Int. Sport-, Visscherij en Paardentoonstelling een groote bronzen medaille met een herinnerings-diploma voor ieder lid ontvangen, wegens de ondernomen regeling der aldaar gehouden kaatspartij. De prijzen premiewinnaars ontvingen mede ieder een herinnerings-diploma,' Sjoch: 'Particuliere Correspondentie'. Yn: *Leeuwarder Courant*, 9 novimber 1892, s. 5.
- No is it net hielendal dúdlik hoe't it mei de materiële oantinkens oan de wedstriid sit. Op grûn fan boppeneamd sitaat soe men oannimme meie dat dy net (hiel) lang foar de datum fan it kranteberjocht, 9 novimber dus, útdield binne. Men freget jin dan wol ôf wat it bestjoer fan Boalsert al fuort de jûns nei de wedstriid op 11 septimber meikrigen hat: 'Aan elk der Bestuurders van de Kaatsvereening [Bolsward] werd een souvenir aan den wedstrijd ter hand gesteld, onder dankzegging voor hunne uitstekende leiding, waarop de President de commissie bedankte voor den ondervonden steun en de gulle ontvangst.' Yn: *Bolswardsche Courant*, 15 septimber 1892, s. 2.
- 35 Freonlike meidieling fan Piet Bierma, broer fan Johannes.
- 36 Ik ha, bûten it diploma fan Johannes Bierma, netstjinsteande in yntinsive syktocht yn de literatuer, op it ynternet, yn sportmusea en by partikulieren, gjin oare bewarre bleaune diploma's fine kinnen. Soks makket jin werris dúdlik hoefolle materiaal oft der yn de rin fan de tiid weirekke wêze moat.

In keatsbal foar de ivichheid

*sa'n keatsbal is in fers sûnder wurden
in trijediminsjonale ets fan tou en lear
in byldhouwurkje lykas de wrâld himsels*

(út: Josse de Haan. *iP2r90*, nov. '93)

Us mem stoar op 26 septimber 1998. Twaeninheale moanne letter, op 16 desimber 1998, rekke ús heit ek wei. Fan augustus 1954 oant ein 1997, trije en fjirtich jier lang, hie ik fan myn trettjinde ôf syn striid meimakke om in kûgelrûne keatsbal te skeppen. Want dat wie it, in skeppingsproses. Dit duorre wat langer as in wike. Foaral sneins hie er it drok.

Ik wie krekt in heale dei yn San Sebastian, Baskelân, dêr't myn freoninne wenne. Doe't ik foar de reis

Hanna Visser: Keatsbalsje yn gers.
Ur: Bylden fan de PC, Franeker, 2003.

ôfskied fan ús heit naam, neidat ik hast elke dei nei de dea fan ús mem by him west hie, sei er: 'Litst my yn de steek.'

Doe't ik dy 16de om in oere of tolve wekker waard - 14 oeren riden easken har tol - seach ik op it antwurdapparaat dat myn jongste broer skille hie. Ik draaide it nûmer en krige syn dochter fan sân oan de line: 'Goeie omke Josse, pake is ek dea.' Lytse bern en dronken minsken, rjocht foar de raap. Doe kaam myn broer oan de telefoan: 'Fan 'e moarn doe't se him dûse soene, is er út har hannen glide, en wie er yn ien kear wei; silst komme moatte, want ús broer W. wol der neat mei te krijen ha.'

Hoewol't ik krekt in 1.500 km riden hie, sei ik ta dat ik de kommende nacht begjinne soe mei de rit werom, sadat wy de oare dei oerlizze koene en besluten nimme.

Us heit bestie net mear. Mear as fjirtich jier hie er keatsballen makke, op syn ienennjoggentichste elke dei noch twa. Dat wie foarby, foargoed. Spesjaal foar dat balmeitsjen hie er him op syn njoggentichste noch operearre litten oan ien each. De eachdokter krige in netsje mei ballen. In Hollanner dy't fan keatsen neat wist, noch nea sa'n apart kado krigen hie, mar it wol tige bysûnder fûn.

It is de styl

Ik hie de earste (brike) keatsbal yn in glêzen doaske, ik woe syn lêste ek hawwe. Tusken dy twa wie in berch fan wol fjirtich- oant fyftich tûzen keatsballen groeid. Hy hie se makke yn syn atelier - sittend op

in tafel mei in elektrysk kacheltsje, in radiootsje, twa Singernaaimasines, in skilderij fan in boartsjend jonkje op eachhichte, tweintich of mear brommerplaatsjes oan de muorre, heale en hele keatsballen en ark om him hinne.

Trije lytse kowerútsjes joegen wat ljocht, mar lang net genôch, sadat boppe syn hannen in 100Watt-lampe hong - it kaam heel krekt mei sa'n bal. Hy moast suver rûn wêze, presys op in gewicht fan 23,5 gram brocht wurde en in trochsneed hawwe fan goed 3,5 sm.

Op de begraffenis makke ik yn de tsjerke in fergeliking tusken it meitsjen fan in keatsbal en it skriuwen fan in gedicht of in koart ferhaal. De lêste jierren krige ik yn de rekken dat it wol wat fan inoar hie - by beide spilet kreativiteit in rol, it easket konsintraasje, ek geduld en foaral in respektfolle behanneling fan it materiaal.

By in gedicht binne dat de wurden en de taalmooglikheden, by in keatsbal spylje de linigens fan it lear, it soarte fan hier en it naaien fan de foarm in grutte rol. Beide kreaasjes easkje boartsjen mei de mooglikheden en benammen yntuysje. Beide produkten ûntsteane yn folsleine stilte en iensumheid.

Sa't elke dichter oan syn styl te werkennen is, sa is ek elke keatsbalmakker dat oan syn einprodukt. De styl fan de balmakker komt yn alle ûnderdielen fan de bal werom. In goeie bal krijt de namme fan de makker of fan it wenplak fan de balmakker - Boazumer, Riester, Peinzer, ensafuorthinne.